BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg
BG PULSE JOURNAL

O‘SMIRLARDA KIBERQURBONLIKKA MOYILLIKNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI: ADAPTATSIYA, EMOTSIONAL HOLAT VA EMOTSIONAL INTELLEKT OMILLARINING KORRELYATSION TAHLILI

Amonxonova Yanglishxon Abduazizxon qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti,
Psixologiya kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi
yangilishxonamonxonova@gmail.com
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.22868060

Annotatsiya: Maqolada o‘smirlarning kiberqurbonlikka moyilligi hamda kiberbullingdagi agressiv va viktim xatti-harakatlarining ijtimoiy-psixologik moslashuv, emotsional holat (xavotirlanish, depressiya) va emotsional intellekt ko‘rsatkichlari bilan korrelyatsion bog‘liqligini aniqlashga qaratilgan empirik tadqiqot natijalari taqdim etilgan. Tadqiqotda 500 nafar o‘smir ishtirok etgan. Natijalar kiberqurbonlikka moyillikning eng yuqori bog‘lanishlarini dezadaptatsiya, boshqarish ehtiyoji, ichki nazorat, shaxsiy xavotirlanish hamda shaxslararo hissiy ishonch ko‘rsatkichlarida namoyon qilishini, o‘zini o‘zi undash va emotsional o‘zini boshqarish esa barqaror himoya resurslari sifatida namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Olingan natijalar kiberbullingni statik "agressor-qurbon" dixotomiyasi emas, balki dinamik, o‘zaro ta'sirlashuvchi psixologik mexanizmlar tizimi sifatida talqin qilish zarurligini asoslaydi.
Kalit so‘zlar: kiberqurbonlik, kiberbulling, ijtimoiy-psixologik moslashuv, xavotirlanish, depressiya, emotsional intellekt, o‘zini o‘zi undash, o‘smirlar psixologiyasi.

Abstract: This article presents the results of an empirical study examining the correlations between adolescents' proneness to cybervictimization, aggressive and victim behavior in cyberbullying, and indicators of socio-psychological adaptation, emotional state (anxiety, depression), and emotional intelligence. The study involved 500 adolescents. The findings showed that proneness to cybervictimization was most strongly associated with maladaptation, the need for dominance, internal locus of control, trait anxiety, and interpersonal emotional trust, whereas self-motivation and emotion management emerged as stable protective resources. The results support conceptualizing cyberbullying not as a static "aggressor-victim" dichotomy but as a dynamic system of interacting psychological mechanisms.
Keywords: cybervictimization, cyberbullying, socio-psychological adaptation, anxiety, depression, emotional intelligence, self-motivation, adolescent psychology.

Kirish: Kiberbulling muammosini o‘rganishning zamonaviy bosqichi uning faqat oqibatlarini tavsiflashdan uzoqlashib, uning kelib chiqishidagi ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni chuqur tahlil qilish zaruratini ko‘rsatmoqda. Xalqaro adabiyotda kiberqurbonlik va kiberagressiyaning individual, oilaviy va ijtimoiy darajadagi xavf hamda himoya omillari bilan bog‘liqligi ko‘plab tadqiqotlarda tasdiqlangan [1; 2; 3]. Muallif tomonidan ilgari surilgan nazariy modelda ham ushbu uch darajali tizim asoslab berilgan bo‘lib, unda individual-psixologik zaiflik, oilaviy himoya omili va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta'siri alohida ta'kidlangan [7]. Biroq bu omillarning o‘smirning ijtimoiy-psixologik moslashuvi, emotsional holati va emotsional intellekti bilan qanday empirik bog‘liqlikka ega ekanligi mahalliy tanlanmada yetarlicha tekshirilmagan.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — o‘smirlarda kiberqurbonlikka moyillik hamda kiberbullingdagi agressiv va viktim xatti-harakatlarning ijtimoiy-psixologik moslashuv,

xavotirlanish, depressiya va emotsional intellekt ko‘rsatkichlari bilan korrelyatsion bog‘liqligini empirik jihatdan aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodikasi

Tadqiqotda 500 nafar o‘smir (N=500) ishtirok etdi [YOSH ORALIG‘I VA JINS TAQSIMOTINI KIRITING]. Tadqiqotda quyidagi psixodiagnostik metodikalar qo‘llanildi: 1) K. Rojers va R. Daymondning ijtimoiy-psixologik moslashuvni diagnostika qilish so‘rovnomasi (adaptatsiya, dezadaptatsiya, soxtalik, o‘z-o‘zini qabul qilish/qabul qilmaslik, boshqalarni qabul qilish/qabul qilmaslik, emotsional komfort/diskomfort, ichki/tashqi nazorat, boshqarish/boshqarilish, eskapizm shkalalari) [4]; 2) Ch.D. Spilberger va Y.L. Xaninning vaziyatli va shaxsiy xavotirlanishni aniqlash so‘rovnomasi [5]; 3) V. Zungning depressiv holatlarni differensial diagnostika qilish shkalasi [6]; 4) N. Xollning emotsional intellektni baholash so‘rovnomasi (emotsional bilimdonlik, o‘z emotsiyalarini boshqarish, o‘zini o‘zi undash, empatiya, o‘zgalarning emotsional holatini bilish shkalalari) [8]; 5) [O‘Z-O‘ZIGA MUNOSABAT SO‘ROVNOMASINING ANIQ NOMINI KIRITING] (boshqalarga hissiy ishonch, o‘zidan shubhalanish, avtonomiyaga intilish, bog‘liqlilik shkalalari); 6) muallif tomonidan ishlab chiqilgan "Kiberbullingga duch bo‘lish va unga reaksiyalarni baholash" anketa-so‘rovnomasi, faktorli tahlil asosida raqamli faollik, oilaviy himoya omili, individual-psixologik zaiflik va kiberqurbonlikka moyillik faktorlarini ajratib bergan; 7) kiberbulling ishtirokchilik shakllarini (to‘g‘ridan-to‘g‘ri onlayn agressiya, ijtimoiy munosabatli viktimizatsiya, texnologik va shaxsiy daxlsizlikka hujum, kiberqurbonlik) aniqlashga mo‘ljallangan qayta ko‘rib chiqilgan kiberbulling inventari (RCBI) [9]. Statistik tahlil Spirmen r-korrelyatsiya koeffitsienti yordamida amalga oshirildi ($p<0,05$ va $p<0,01$ ahamiyatlilik darajalarida).

Natijalar

Kiberqurbonlikka moyillik bilan ijtimoiy-psixologik moslashuv ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi korrelyatsion tahlil natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Kiberqurbonlikka moyillik bilan asosiy psixologik ko‘rsatkichlarning korrelyatsion bog‘liqligi (Spirmen r, n=500)

Ko‘rsatkich	**r qiymati**	**Ahamiyatlilik**
Dezadaptatsiya	0,349	p<0,01
Boshqarish(dominantlik ehtiyoji)	0,333	p<0,01
Ichki nazorat	0,328	p<0,01
Boshqalarga hissiy ishonch	0,423	p<0,01
Bog‘liqlilik	0,374	p<0,01
Shaxsiy xavotirlanish	0,349	p<0,01
Vaziyatli xavotirlanish	0,305	p<0,01
Depressiv holatlar	0,208	p<0,01
Adaptatsiya	-0,130	p<0,01
O‘zini o‘zi undash	-0,124	p<0,01
O‘zemotsiyalarini boshqarish	-0,101	p<0,05

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, kiberqurbonlikka moyillik bilan eng kuchli musbat aloqa boshqalarga hissiy ishonch (r=0,423; p<0,01) ko‘rsatkichida qayd etilgan, undan keyin bog‘liqlilik (r=0,374), dezadaptatsiya (r=0,349) va shaxsiy xavotirlanish (r=0,349) joylashadi. Bu natija kiberqurbonlikka

moyillikning nafaqat ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari, balki shaxslararo-emotsional ochiqlik va barqaror xavotirchanlik bilan ham chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Aksincha, adaptatsiya (r=-0,130), o‘zini o‘zi undash (r=-0,124) va o‘z emotsiyalarini boshqarish (r=-0,101) ko‘rsatkichlari kiberqurbonlikka moyillik bilan teskari, ya'ni himoya yo‘nalishidagi bog‘liqlikni namoyon etdi.

Agressiya va kiberqurbonlik ko‘rsatkichlari (to‘g‘ridan-to‘g‘ri onlayn agressiya, ijtimoiy munosabatli viktimizatsiya, texnologik-shaxsiy daxlsizlikka hujum, kiberqurbonlik) bo‘yicha o‘tkazilgan tahlil natijalari 2-jadvalda umumlashtirilgan.

2-jadval

Kiberqurbonlik ko‘rsatkichi bilan eng ahamiyatli korrelyatsiyalar (Spirmen r, n=500)

Ko‘rsatkich	r qiymati	Ahamiyatlilik
Bog‘liqlilik	0,285	p<0,01
Boshqalarni qabul qilish	0,290	p<0,01
Dezadaptatsiya	0,268	p<0,01
Ichki nazorat	0,268	p<0,01
Boshqarish	0,248	p<0,01
Vaziyatli xavotirlanish	0,317	p<0,01
Shaxsiy xavotirlanish	0,292	p<0,01
Depressiv holatlar	0,253	p<0,01
O‘zini o‘zi undash	-0,212	p<0,01
Adaptatsiya	-0,196	p<0,01

2-jadval natijalari emotsional intellekt tarkibida o‘zini o‘zi undash komponenti kiberbullingning barcha to‘rtta ko‘rsatkichi (to‘g‘ridan-to‘g‘ri onlayn agressiya, ijtimoiy munosabatli viktimizatsiya, texnologik-shaxsiy daxlsizlikka hujum, kiberqurbonlik) bilan statistik ahamiyatli manfiy bog‘langan yagona komponent ekanligini ko‘rsatdi (r oralig‘i -0,148 dan -0,223 gacha, barchasi p<0,01). Shu bilan birga, empatiya va o‘zgalarning emotsional holatini bilish faqat texnologik-shaxsiy daxlsizlikka hujum bilan teskari bog‘liqlik namoyon qildi (mos ravishda r=-0,120 va r=-0,122; p<0,01), bu ikki funksional himoya konturi — intrapersonal-regulyativ (o‘zini o‘zi undash, emotsional o‘zini boshqarish) va interpersonal-emotsional (empatiya) — mavjudligini ko‘rsatadi.

Muhokama

Olingan natijalar kiberqurbonlikka moyillikning o‘smirning faqat raqamli faoliyati bilan emas, balki uning ijtimoiy-psixologik moslashuvi, individual-psixologik zaifligi va xulqiy regulyatsiya mexanizmlarining o‘zaro ta'sirida shakllanishini tasdiqlaydi. Adaptatsiya darajasining kiberqurbonlikka moyillik bilan izchil manfiy, dezadaptatsiyaning esa izchil musbat bog‘lanishi adaptiv imkoniyatlarning psixologik himoya resursi, dezadaptiv strategiyalarning esa virtual salbiy ta'sirlarga sezgirlikni kuchaytiruvchi omil ekanligini ko‘rsatadi.

Xavotirlanish ko‘rsatkichlari bo‘yicha natijalar vaziyatli va shaxsiy xavotirlanishning har ikkalasi ham kiberqurbonlik bilan bog‘liq ekanligini, biroq shaxsiy xavotirlanishning individual-psixologik zaiflik bilan kuchliroq aloqasi shaxsning virtual tahdidni idrok etishga nisbatan barqarorroq moyilligini aks ettirishini ko‘rsatdi. Bu natija muallifning oldingi tadqiqotida ilgari surilgan nazariy taxminni [7] empirik jihatdan tasdiqlaydi.

Emotsional intellekt bo‘yicha natijalar alohida e'tiborga loyiq: uning himoya imkoniyati umumiy darajadan ko‘ra funksional tarkibiga bog‘liq ekanligi aniqlandi. Emotsional bilimdonlikning ba'zi hollarda kiberqurbonlikka moyillik va hatto onlayn agressiya bilan musbat bog‘liqligi (mos ravishda r=0,152 va r=0,134; p<0,01) shuni ko‘rsatadiki, emotsiyalarni

anglashning o‘zi ularni konstruktiv boshqarish ko‘nikmalarisiz kiberagressiyani bartaraf etish uchun yetarli emas — bu xulosa dissertatsiyaning III bob bo‘yicha 3- va 4-xulosalariga mos keladi.

Shaxslararo munosabatlar tizimida boshqalarga hissiy ishonch va bog‘liqlilikning kiberqurbonlik bilan eng yuqori bog‘lanishni namoyon qilishi (mos ravishda r=0,423 va r=0,285-0,374) hissiy ishonuvchanlik, munosabatlarga ortiqcha bog‘liqlik va o‘zidan shubhalanishning yagona interpersonal zaiflik konturini hosil qilishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, bog‘liqlilik va boshqalarga hissiy ishonchning onlayn agressiya bilan ham musbat bog‘liq bo‘lishi kiberbullingda agressor va qurbon pozitsiyalarining statik emas, balki bir-biriga o‘tuvchi dinamik rollar ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari kiberqurbonlikka moyillikning ijtimoiy-demografik differensiatsiya, raqamli faollik, individual-psixologik zaiflik, emotsional-regulyativ reaksiyalar, xavotirlanish va depressiv kechinmalar tizimida kechishini asoslaydi. Adaptatsiya, emotsional o‘zini boshqarish, o‘zini o‘zi undash hamda mutanosib ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash ushbu jarayonning salbiy oqibatlarini yumshatuvchi asosiy psixologik resurslar sifatida belgilandi. Amaliy nuqtai nazardan, kiberbulling psixoprofilaktikasi dasturlari nafaqat emotsiyalarni anglash, balki ularni boshqarish va konstruktiv faoliyatga yo‘naltirish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilishi lozim.

Adabiyotlar:

1. Tokunaga, R.S. Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization // Computers in Human Behavior, 2010. – Vol. 26, № 3. – P. 277-287.
2. Guo, S. A meta-analysis of the predictors of cyberbullying perpetration and victimization // Psychology in the Schools, 2016. – Vol. 53, № 4. – P. 432-453.
3. Zych, I., Ortega-Ruiz, R., Del Rey, R. Systematic review of theoretical studies on bullying and cyberbullying // Aggression and Violent Behavior, 2015. – Vol. 23. – P. 1-21.
4. Rogers, C.R., Diamond, R.F. Psychotherapy and Personality Change: Coordinated Research Studies in the Client-Centered Approach. – Chicago: University of Chicago Press, 1954.
5. Spielberger, C.D. Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (STAI). – Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1983.
6. Zung, W.W.K. A Self-Rating Depression Scale // Archives of General Psychiatry, 1965. – Vol. 12, № 1. – P. 63-70.
7. Amonxonova Y.A. O‘smirlarda kiberbullingga moyillikni belgilovchi xavf va himoya omillari // Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami, 2026.
8. Hall, N. Emotional Intelligence Test (adapted by E.P. Ilyin) // Ilyin E.P. Emotions and Feelings. – St. Petersburg: Piter, 2001.
9. Topcu, C., Erdur-Baker, Ö. The Revised Cyber Bullying Inventory (RCBI): validity and reliability studies // Procedia – Social and Behavioral Sciences, 2010. – Vol. 5. – P. 660-664.